

Чарльз ТЕЙЛОР

ФІЛОСОФІЯ БЕЗ КОРДОНІВ

Я не намагатимуся тут вичерпно розглянути усе те, чого навчила мене творчість Поля Рікера. Але торуючи свій непростий розгалужений шлях крізь філософську колотнечу і безлад другої половини ХХ століття, він віднайшов у лісі такі стежки, які вказали мені напрямок, у якому треба рухатися.

Перш за все йдеться про філософію суб'єкта. Адже це першорядна за значенням тема сучасної західної філософії, яку надзвичайно хвилює проблема “я”, проблема статусу діючого суб'єкта, його свободи та ідентичності. Та саме тому у цій сфері немає повної прозорості. Адже необхідно примирити багато поглядів, які на позір здаються протилежними, знайти підхід, у межах якого стало б можливо об'єднати їх, замість того аби шукати передчасної та ілюзорної ясності, приймаючи одну позицію на протиположності усім іншим.

Цієї мети не можна досягти одразу. Саме тому я називаю це шляхом, стежкою. Спочатку ми бачимо потребу обрати один напрямок, а потім ми відкриваємо важливість іншого. Рікер почав з усвідомлення необхідності суб'єкта, він зрозумів, що неможливо усунути суб'єкт на угоду об'єктивістській теорії, за якою людське життя є лише одним із природних процесів, про який можна говорити у третій особі. Він знайшов цю думку в декількох джерелах, у тому числі у Гуссерля.

Але Гуссерль не звернув достатньо уваги на спосіб включення суб'єкта у численні матриці, що виходять за межі окремого суб'єкта – це тіло, історія, мова, розмова. Саме з них виникає суб'єкт. Кожен із цих способів включення може бути початком нової філософії і, більше того, бути єдиною її основою. Так само як можна стати на бік суб'єкта проти теорій редукціонізму, можна також відстоювати значення тілесності проти ілюзії вільного суб'єкта; або мови – проти ілюзії суб'єкта, автора чи “людини”; Історії – проти ілюзії вибору, незалежної дії, і так далі.

Часто складається враження, що саме гомове проголошення певної позиції створює великі філософські репутації. Звичайно

філософська “біржа” на короткий час радо відкривається назустріч таким акціям. Проголосить “кінець Людини”, і популярність ваших книг зросте блискавично, як вартість нових технологій на фондовій біржі. Та через деякий час інтерес до цих драматичних позицій починає згасати. З’являється відчуття марно втраченого часу.

Погляньмо, наприклад, на “структуралізм”. Я пригадую цілу хвилю теорій, які виходили, зокрема, з творів Клода Леві-Строса. Головна ідея полягала у тому, що думка, діяльність, почуття людини є з необхідністю включеними у певні коди, причому мову можна розглядати як різновид коду. Леві-Строс безумовно зробив вагомий внесок у філософію. Але з відкритою ним істини тільки починається глибока і надзвичайно важлива філософська робота. Як зрозуміти, як описати життя суб’єкта який є водночас вільним і залежним? Як зрозуміти стосунки між “мовою” і “словом”, кодом і дією, яку він уможливує? Якщо вважати, що можна просто замінити дію кодом, якщо погодитися з тим, що мова повністю визначає слово, – то це унеможливує ту цікаву і плідну рефлексію, яка могла б суттєво збагатити антропологію, зробити її достовірнішою. Стати на таку позицію – все одно, що заплатити одразу за все, але фальшивою монетою. Нарешті, падаєш під вагою теорії, такої ж однобічної та незадовільної як та, що відстоює ідею трансцендентального і нічим не зв’язаного суб’єкта. Адже ці теорії, прикуті до однієї перспективи, живляться драматичним протистоянням і полемікою. Як тільки стане зрозумілим, що рух уперед можливий лише тоді, коли ми покажемо, що кожен із цих підходів по-своєму правильний, ця полеміка втратить свою цікавість.

Отже, саме Рікер перший встановив взаємозв’язки (interrelation) між різними теоріями. У серії блискучих робіт (серед яких “Про інтерпретацію”, “Жива метафора”, “Час і оповідь”, “Сам як інший”) він окреслив різні виміри залежності діючого суб’єкта, поведінка якого, зрештою, все ж таки має сенс, як для нього самого, так і для інших. Такий підхід був тривалий час менш популярним, ніж деякі гучні філософські системи, які облетіли світ і сила яких у тому, що вони стали предметом останнього паризького скандалу. Але з часом ми починаємо розуміти, що саме ця робота зі встановлення взаємозв’язків є справжнім внеском у теорію суб’єкта, що зробила філософія ХХ століття, однією з домінуючих постатей якої є Рікер.

Усе це було для мене надзвичайно корисним, незважаючи на те, що я працював у англосаксонському філософському контексті, у

якому переважає аналітична філософія. Структуралізм і його різноманітні наслідки жодним чином не вплинули на англосаксонський світ, та й тут неможливість розвинути справді багатовимірну філософію суб'єкта була настільки ж, а можливо, і більш відчутною. Ми можемо побачити це у ставленні до Вітгенштайна, який був одним із тих видатних учених століття, який звернувся до теми залежності [людини] від мови та від “способів життя”. Те, що насправді було філософією взаємозв'язків, у тому сенсі, в якому я тут вживаю цей термін, часто сприймалося як ще одна спроба редуктивного пояснення. Часто говорять про “біхевіоризм” Вітгенштайна; неможливість “особистої” мови ґрунтується на тій владі, яку має суспільство в цілому над окремими його членами. Тонкий і глибокий опис залежності людини від певних кодів, який Вітгенштайн дає у своїй останній праці, часто залишався непоміченим, оскільки його сприймали крізь призму класичних жорстких альтернатив: індивід – суспільство, зовнішня поведінка – сенс, неможливість факту – нонсенс. Щоб припуститися такої помилки, треба було повністю ігнорувати “континентальний” контекст міркувань Вітгенштайна. Зрештою, саме через бідність посилань, притаманну аналітичній філософії, вона часто виявлялася безплідною.

Саме тому її можна назвати антиподом того способу дослідження, яким користується Рікер. Це ще одна з його стежок, яку мені хотілося б пройти слідом за ним до кінця. Це унікальний приклад філософської відкритості, бо Рікер читав надзвичайно багато і не тільки праці представників різних філософських шкіл (зокрема аналітичну), а й із царини інших дисциплін: історії, богослов'я, антропології, літератури. Він відкрив одну фундаментальну, але тривожну та дестабілізуючу істину про філософію: вона не має окремого поля. Інші дисципліни мають самодостатні дослідницькі сфери. Можна, наприклад, займатися фізикою, не займаючись нічим, крім фізики. Але філософ, який займатиметься виключно філософією, приречений на обмеженість, бо змушений лише коментувати інших філософів, і часто досить поверхово. Адже, досліджуючи філософську проблему, ми завжди стикаємося зі сферою, яка є об'єктом позитивної науки (або такої, яка вважає себе позитивною). Як можна займатися філософією суб'єкта, не торкаючись психології, історії, лінгвістики і т. ін.? Філософія завжди є філософією чогось, і це щось змушує нас виходити за межі філософії як певної сфери, межі якої ми хочемо встановити.

Звичайно тут ідеться про істину, яка є більш відомою у Франції, і загалом у європейському світі. Найбільший опір цим ідеям чинять якраз представники англо-саксонської філософії. Оскільки я сформувався як філософ у аналітичному оточенні, мені безліч разів доводилося шукати натхнення і підтримку у філософії без кордонів, якою так чудово володів Рікер.

Остання стежка, з багатьох інших, які я міг би обрати для цієї розповіді, це та, чи точніше ті, які пов'язують філософію, гуманітарні науки та релігію. У академічних колах, як у англосаксонському, так і в "континентальному" світі, відчувається певна скутість, коли доводиться говорити про релігію, а особливо про віру. Важко розгадати причини такої стриманості, і я не буду зараз на цьому зупинятися. Я хочу тільки констатувати, що багато важливих питань залишаються без відповіді, або виявляються малодослідженими через цю внутрішню перешкоду, яка часто діє як певне табу – табу у квадраті, бо воно стосується навіть згадки про його існування. Та Рікер, протягом усієї своєї кар'єри ніколи не вагався порушувати цей кордон мовчання. Здається це одна із найважливіших таємниць плідності його творчості. Це інший вимір філософської практики без кордонів, якій ми завдячуємо йому.

Переклала з французької Світлана ЖЕЛДАК